

Митрополит Андрей Шептицький як духовний будівничий української нації

Федір Медвідь,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету Національної академії
Державної податкової служби України

Якщо християнські різні Церкви в Україні мають сповнити завдання: дати українському народові єдність, мусять позбутися того духа розколу і ненависти, який спричинює, що українець українцеві ворог. Усі, скільки нас є, мусимо зробити все, що можемо, щоб помиритися і в собі самих побороти духа розколу і ворожнечі супроти братів.

Андрей Шептицький

В основу статті покладено тези доповіді, виголошеної під час Міжнародної наукової конференції „Державник, мислитель, богослов”, присвяченої 60-річчю від дня смерті митрополита Андрея Шептицького. Конференція відбулася 2 листопада 2004 року на базі Центру українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Процеси національного відродження спричинили переосмислення ролі релігії в духовному житті українського народу. Осмислення категорії „віра” стає повнокровнішим.

Важливим лишається виважене осмислення постатей ієрархів українських церков, їх духовної спадщини. Цінними в контексті нинішніх процесів модернізації і консолідації української нації є візії митрополита Андрея Шептицького щодо духовних процесів в Україні, будівництва Рідної Хати.

Культурно-національне відродження українського суспільства вимагає переосмислення ролі релігії в духовному житті нації як стабілізатора національної єдності, важливого чинника формування

**Митрополит Андрей Шептицький
як духовний будівничий української нації**

Федір Медвідь

національної свідомості, гаранта моральності, збереження національної ідентичності та передачі традицій. Історичне буття українського народу як колонізованого етносу зумовило й те, що церква в Україні як соціальний інститут, братство віруючих відігравали більшу роль у національному самовизначенні, аніж інші суспільні інституції.

Етноконфесійна специфіка релігії, на думку С. Здіорука, суттєво сприяє самоусвідомленню нації як самоцінності й самодостатності, а відтак є потужним фактором розбудови національної держави – повноправного і рівноправного суб'єкта міжнародних відносин [1, с. 147].

За останні десять років центр вивчення життя і діяльності митрополита Андрея Шептицького, як і досі ігнорованої історії Церкви, зокрема історії Греко-католицької церкви, перемістився з країн Північної Америки і Західної Європи в Україну і Польщу. Публікуються нові документи до вивчення біографії митрополита, монографії, науково-популярні праці. Наукова дискусія про значення і роль Андрея Шептицького в історії українського і польського народів значно підсилюється і беатифікаційним процесом митрополита, що тягнеться вже не одне десятиліття.

Назріла потреба створити правдивий історичний портрет визначної особистості митрополита Андрея Шептицького в контексті національно-визвольних змагань українського народу, націєтворчих і державотворчих процесів, зокрема – в царині консолідації української нації. Цьому питанню присвячено праці багатьох українських дослідників, зокрема: А. Васьківа [2], М. Гайковського [3], В. Ідзьо [4], А. Колодного [5], О. Красівського [6], В. Расевича [7], В. Сергійчука [8], Л. Филипович [9] та інших. Однак проблема лишається й досі актуальною з огляду на модернізаційні процеси, що відбувалися у тогочасній Центрально-Східній Європі, в контексті вироблення Греко-католицькою церквою концепції модерної української нації та її впровадження [10, с. 206, 209].

Митрополит Андрей Шептицький народився 29 липня 1865 року в селі Прилбичі Яворівського повіту на Львівщині у сім'ї графа Івана Шептицького. Рід Шептицьких походив від однієї з найстаріших боярських родин, якій ще 1284 року галицько-волинський князь Лев Данилович дав грамоту на право земельного володіння. У XVI столітті Шептицькі активно підтримували Берестейську унію. Маючи великий вплив на галицьке боярство і обіймаючи державні посади, Сенько та Федір Шептицькі домагалися привілеїв для Української церкви. Дехто з їх роду став фундатором українських монастирів. З кінця XVII і протягом усього XVIII століття з роду Шептицьких вийшла ціла плеяда високих діячів Української греко-католицької та Римо-католицької церков. Так, Варлам Шептицький був єпископом, Никифор – архімандритом, Анатасій та Лев – спочатку єпископами, пізніше – митрополитами. Всі вони залишили яскравий слід в історії українського греко-католицизму. Ще дід митрополита Андрея Петро був вірним Української церкви. В середині

XIX століття за певних суспільно-політичних обставин український рід Шептицьких полонізувався, перейшов до римо-католицизму [9, с. 129 – 130].

У посланні до духовенства „Наша програма” (1899 р.) Андрей Шептицький писав: „Я українець з діда-прадіда. А церкву нашу та й святий наш обряд полюбив я цілим серцем, присвятивши для Божої справи ціле життя. Отже, знаю що під цим оглядом не міг би бути чужий для людей, що віддані серцем і душею тій самій справі” [11, с. 41].

Майбутній митрополит закінчив Краківську гімназію, студіював право в Ягеллонському університеті, теологію та філософію – у Вроцлаві, вдосконалював правничі знання у Мюнхені та Відні. Андрей Шептицький – доктор права (1888 р.), доктор філософії (1892 р.) і доктор богослов'я (1892 р.), видатний ієрарх, мислитель і богослов Вселенської і Греко-католицької церкви, один з найвизначніших діячів української історії і культури XX століття. Нині тільки увиразнюється усвідомлення ролі митрополита в історії нашого народу. Він постає в нашій уяві як символ нескоренного духу нації, її працелюбності, толерантності, незламності, мудрості.

Спадають на думку слова наступника митрополита патріарха Й. Сліпого, що поневолена тоталітарною владою Україна зможе скоріш піднести свою економіку, ніж відродитися духовно. Нинішнє українське суспільство потребує системи базових вартостей, чітко окреслених економічних і соціокультурних орієнтацій. У зв'язку з цим важливою проблемою є соціокультурна ідентифікація України, тобто усвідомлення своєї тотожності з певною культурною моделлю на основі національної ідеї [12, с. 364].

Релігійне середовище в Україні є нині конфліктним. Причому, суб'єктами конфлікту постали найвпливовіші релігійні організації: поділені між собою православні Церкви і Греко-католицька церква. Напруженими є стосунки цих Церков з протестантськими організаціями та неорелігіями, що культивують чужі для українського менталітету цінності, поширюють почуття меншвартості. Конфлікт проявляється на різних рівнях і має, в цілому, системний характер. Зіткнення набули такого розмаху і гостроти, що стали загальнонаціональною проблемою [13, с. 38 – 39; 14, с. 68]. Звідси й потреба осмислення духовної місії митрополита Андрея в контексті теперішнього культурно-національного відродження.

В умовах тоталітарного режиму в результаті обмеження сфери функціонування релігії переважна більшість громадян аж ніяк не перестала бути віруючою. Але їхня релігійна свідомість zdeформувалася. Місце релігії посіли міфологія і міфологізована наука, нормою стало ідолопоклонство. В масову свідомість „вживлювалися” стереотипи, згідно з якими не знаходилося місця для заслуг Церкви у розвитку освіти, науки і культури. І дотепер шкільні підручники заповнені „істинами” на кшталт протистояння науки і релігії у вирішенні тих чи інших питань. Віра

подається як анахронізм, який ще, на жаль, є, а краще було б, якби його не існувало. Розум і віра, наука і релігія протиставляються не на користь останніх. Важко назвати бодай один програмовий художній твір, що вивчається у школі чи ВНЗ, де б подавався позитивний образ релігійних і церковних діячів, де б релігія і Церква не мали архаїчного, позавчорашнього образу. Тому сфера релігійного життя й нині звужена, зводиться до виконання культових дій та святкування (і то не всіх) релігійних свят [15, с. 260].

Нам важить, як духовні заповіді Андрея Шептицького можуть сприяти консолідації сучасної української нації, нації політичної, державницької, але ментально розшарпаної, духовно розрізненої. А митрополит знав, як це робити. „Ясно, як на долоні, що Рідна Хата (так він називав Україну – **Ф. М.**) не повстане, що не буде українського моноліту, коли українці-самостійники не зможуть, всупереч усім різницям, які їх ділять, завести поміж собою якнайбільшу єдність. Тієї єдності Україні треба, і ця потреба накладає на нас усіх обов'язки і від виконання яких залежить ціла будучність Батьківщини. Якщо хочемо всенаціональної Хати хотінням глибоким і щирим, якщо та воля не є тільки фразою, ілюзією, то вона мусить проявлятися діяннями і те діяння мусить вести до єдності. До єдності в усіх напрямках, тому й до єдності релігійної” [16, с. 22].

Проявом глибокого патріотизму митрополита Андрея, на думку професора А. Колодного, було те, що Україну він називав „Рідною Хатою”. І це не просто образний вислів. Саме українська хата – праматір пристанку людського – була тією колицкою нашого народу, в якій від покоління до покоління передавалися його традиції, художні смаки, мораль, світобачення. Андрея Шептицького турбувало й те, що ця Хата хоч і рідна, але поділена ворогуючими братами. Проте, зауважує він, український народ є одним народом і йому належить стати монолітом.

Культурно-просвітницька діяльність митрополита спрямовувалась на піднесення моралі й духовності народу до того рівня, на якому з'являється свідома масова готовність до практичної роботи заради національного державного будівництва. Це була, в першу чергу, меценатська діяльність, [17, с. 32], допомога здібній молоді, консолідація творчих сил, виховна робота через шкільництво, просвітні й спортивні товариства, часописи і книги, масові заходи з обов'язковим поєднанням двох засад – національної і релігійної. Якщо користуватися сучасною термінологією, то можна сказати, що вся ця діяльність митрополита спрямовувалась на творення культурно-національного, релігійного середовища, яке забезпечує умови для прояву природної обдарованості особи, реалізації її творчого потенціалу. „Від виховної сили Церкви, – писав митрополит Андрей, – в якому краю чи народі, від напруженості виховної праці духовенства над молоддю та в проповіданні Євангелія і поясненні християнських чеснот у великій мірі залежить могутність батьківщини” [16, с. 12].

„У християнських народах нема більш виховної сили, – пише далі митрополит, – над силу Церкви. Вона то виховує народи, вона вціплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять з неї доброго патріота і мудрого громадянина. Очевидно, робить це передовсім родина. Але й батьки християнина, виховуючи дітей, роблять це під проводом і за вказівками Церкви. Вона то, проповідуючи Євангеліє, безнастанно пригадує батькам їх обов'язки і різні сторінки їх праці супроти дітей. Та праця батьків і Церкви безконечно важка, вона вимагає довгих змагань, безлічі жертв, прикладу цілого життя, безнастанної дбайливості і чуйної уваги на великі прояви життя дитини, заки дитина виросте на громадянина, свідомого всіх своїх обов'язків супроти Бога, родини, ближніх і батьківщини, заки з дитини зробиться повнолітній, повноправний і повноумний громадянин, треба безмірної праці. Скільки ж її треба до того, щоб виховати цілу суспільність, увесь нарід? Заки весь нарід перейметься наукою Євангелія і кожна одиниця в народі буде таким повноправним і повноумним громадянином, треба праці Церкви і родини впродовж довгі століття” [16, с. 20].

Захоплення своїм народом, що проніс митрополит ціле своє життя, його самобутньою культурою яскраво виражене в одинадцятому листі сина до матері під назвою „Не хочемо чужої культури, хочемо жити своєю”: „Моя кохана Мамо, для мене довго-довго було своєрідною загадкою, як це можливо, щоб упродовж століть український нарід, цей убогий сільський люд, наражений на безнастанні напади турків чи татар, на фізичне і моральне нищення чужих мовою і вірою окупантів, наражений на страшні наслідки частих воєн, без керми і вітрил зміг зберегти свою, йому тільки притаманну духовність, виявом якої є український іконопис, українське мистецтво, своїх мистців-артистів, свої цілі школи іконописців, про які Європа нічого не знала й про які досі не знає і ще довго не хотітиме знати, хоч буде примушена обставинами пізнати Україну”.

Думається, що цей час настає.

В доповіді на святі відкриття Національного музею у Львові 13 грудня 1913 року митрополит Андрей наголошував: „Я виразно зазначив мій погляд, що не можна ніяк і ніколи зривати з традиціями своєї рідної культури. А коли ті традиції в багатьох напрямках вже перервані, не можна ніяк іти вперед без розв'язки питання, на яке дає відповідь лише передання: яка має бути наша культура? Не слід живцем прищиплювати в наш нарід цю інтернаціональну європейську культуру, якою живе наша інтелігенція, не слід так працювати для культурного підйому нашого народу, наче б нас не попередили люди з великими артистичними традиціями, які вийшли з цього народу, що й ми і передали душу цього народу у мистецькому вияві, самі ж впливаючи на розвиток цієї душі”.

Програмовим у царині культурно-національного відродження є послання митрополита до духовенства „Як будувати Рідну Хату?”

(грудень 1941 р.). „Положення виглядає таке, що Боже Провидіння дасть українському народові виконати його природне право, – вибрати собі й установити форму управи своєї Рідної Хати. Тому треба над ним так працювати, щоб того свого права ужив він мудро і по-християнськи” [16, с. 5].

Для Андрея Шептицького Батьківщина, нація – поняття насамперед духовне і моральне, що перебувають в єдності як „тіло” і „душа” і творять єдиний живий організм. „Завдання українського народу буде в тому, щоб створити такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве й стале щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати відосередні тенденції внутрішнього розкладу й успішно захищати межі від зовнішніх ворогів. Такою могутньою та запевнюючою щастя всім громадянам організацією може бути Батьківщина тільки тоді, коли не буде цілістю, зложеною штучно з різних і різnorodних частин, а подібний до моноліта організм, себто тіло, оживлене духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, доповнює внутрішні браки, та з природи є здоровий, сильний і свідомий своїх цілей; словом, коли це буде не тільки матеріальне, але і моральне тіло” [16, с. 3 – 4]. „На чому ж опреться єдність хати? – запитує митрополит. – На національній єдності. Український нарід є одним народом, дехто схоче навіть сказати: одним організмом, тому й належиться йому стати і суцільним національним твором” [16, с. 17].

„Що ж робить якесь число людей народом? – запитує далі Провідник. – Передовсім мова. Всі, що по українськи говорять, або що вважають українську мову за рідну, будуть становити український нарід” [16, с. 17]. Отже, для митрополита мова є одним із чинників (поряд з волею), що творять народ. Адже рідна мова закладена в людині на рівні національного генетичного коду. Значно важливіше для митрополита Андрея є **свідомість** щодо рідної мови. Таке розуміння особливо актуальне для теперішньої України, оскільки воно єдине спроможне погодити проблему мовно зрусифікованого Сходу з ідеєю національного відродження.

Розтривожений долею України, її майбуттям, глибоко проникнувши у психологію українця, лихою долею поневоленого і розділеного різними культурами, Андрей Шептицький заклав основи екуменізму, що нині став вимогою часу. Ідеї єднання на базі одного віровизначення митрополит протиставив ідею єднання не в релігійному обряді, не в ім'я нації, а в ім'я **моральних чеснот нації**, назвавши її програмою релігійного примирення [18, с. 55].

1 липня 1941 року митрополит Андрей благословив відродження Української держави, яку бачив цивілізованою, правовою. „Український нарід мусить в тій історичній хвилі показати, що має досить почуття авторитету, солідарності і життєвої сили, щоб заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким би міг розвинути усі Богом собі

дані сили. Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків докажіть, що ви дозріли до державного життя" [19, с. 126].

Гаслом сьогодні є: єднаймося, бо ми – українці і хочемо незалежної України. Прикро, але те гасло не посилює єдності, а лиш поглиблює конфронтацію, протиставляє амбіції українського і російськомовного громадянства, православних і католиків.

Шлях до єдності Андрей Шептицький вбачав в єкуменізмі, в поглибленні релігійного життя – на площину життя політичного він переніс такі потрібні і святі Христові слова „возлюби ближнього” і заакцентував на тому, що „при відновленні Київської Митрополії та при майбутньому, дасть Бог, піднесенні київського престолу до достоїнства патріархату, ми також будемо канонічно підчинені тому патріархатові, коли той патріархат признає владу Вселенського Архієрея, навіть коли цим патріархом буде хтось із їхніх єпископів, а не з наших. ...Із будови Одної, Святої, Вселенської, Апостольської Церкви будемо могли вчитися і досвідчати, яка повинна бути суверенна, провідна, могутня єдність Українського Народу” [16, с. 34].

Андрей Шептицький бачив майбутню Україну незалежною, вільною державою з політичним представництвом в Європі і рівно з патріархальним представництвом у Римі. Його ідеї єкуменізму почув світ, Європа зробила велетенський поступ до єднання, а Україна, що в центрі Європи, тих ідей ще не засвоїла. Більше того, в Україні нині політики від культури додумались до ідей „культурного федералізму”, який намагаються підперти браком міжконфесійної злагоди.

Постать одного з найвизначніших діячів української історії і культури ХХ століття митрополита Андрея Шептицького посідає визначне місце в історії українського народу. Всебічна обдарованість Великого Українця, глибоко аналітичний склад розуму асоціювалися з мудрою тактикою глави Церкви та громадського і політичного діяча. Сорок чотири роки він вів через шторми, бурі і рифи суспільних катаклізмів корабель Української греко-католицької церкви. Вивести церкву на вирішення нових завдань, зробити її фактором уже не тільки національного відродження, а й національного державотворення, що, власне, вінчає процес національного відродження, витворити з неї цілком національне, релігійне об'єднання – усе це судилося йому виконати.

Піклування про долю України було для митрополита Андрея справою всього свідомого життя – з часу Божого поклику стати монахом василіянином і до останнього подиху. Безпосередній свідок передсмертних хвилин Андрея Шептицького отець доктор Йосип Кладочний згадує останні його слова: „Україна звільниться від свого упадку та стане державою могутньою з'єдненою, величавою, яка буде дорівнювати другим високорозвинутим державам. Мир, добробут, щастя, висока культура, взаємна любов і злагода будуть панувати в ній. Усе те буде, як

**Митрополит Андрей Шептицький
як духовний будівничий української нації**

Федір Медвідь

я кажу. Тільки треба молитися, щоб Господь-Бог і Мати Божя опікувалися завжди нашим бідним, змученим народом, який стільки витерпів, і щоб ця опіка тривала вічно” [20, с. 371].

Пророчо і актуально звучать сьогодні слова митрополита Андрея з далекого 1941 року: „Усі, хто почуваяться українцями і хочать працювати для добра України, нехай забудуть про які-небудь партійні роздори, нехай працюють в єдності і згоді над відбудовою так дуже знищеного більшовиками нашого економічного, просвітнього і культурного життя. Тоді в Бозі надія, що на підвалинах солідарності і усильної праці всіх українців повстане соборна Україна не тільки як велике слово і ідея, але як живий, життєздатний, здоровий, могутній, державний організм, побудований жертвою життя одних, а муравельною працею, залізними зусиллями і трудами других” [21, с. 149].

Література:

1. **Здіорук С.** Державно-церковні відносини як чинник розвитку громадянського суспільства // Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – С. 147 - 186.
2. **Васьків А.** Митрополит Андрей Шептицький про проблеми політичної теорії та практики // Різдво Христове 2000. Статті й матеріали. – Львів: Логос, 2001. – С. 192 - 195.
3. **Гайковський М.** Митрополит Андрей Шептицький – честь і окраса церкви і українського народу // Берестейська унія (1596 – 1996). Статті і матеріали. – Львів: Логос, 1996. – С. 198 - 204.
4. **Ідзьо В.** Митрополит Андрей Шептицький у Росії: курське ув’язнення // Різдво Христове 2000. Статті й матеріали. – Львів: Логос, 2001. – С. 195 - 197.
5. **Колодний А.** Андрей Шептицький про будівництво рідної хати // Християнство і національна ідея. (Науковий збірник). – Київ – Тернопіль – Краків: Укрмедкнига, 1999. – С. 17 - 23.
6. **Красівський О.** За Українську державу і Церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького в 1918 - 1923 рр. – Львів, 1995. – 86 с.
7. **Расевич В.** Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-політичної консолідації українців (1900 – 1918 роки) // Ковчег. Науковий збірник із української історії / Під ред. Б. Гудзяка, І. Сковчиляса, О. Турія. – Львів, 2000. – Ч. 11. – С. 189 - 211.
8. **Сергійчук В.** Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. – Київ: Дніпро, 2001. – 494 с.
9. **Колодний А., Филипович Л.** Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів: Логос, 1996. – 184 с.
10. **Гентош Л.** Постать митрополита Шептицького в українських та

польських наукових виданнях останнього десятиріччя // Україна модерна / За ред. В. Верстюка, Я. Грицака, Л. Зашкільняка, В. Кравченка, М. Крикуна. - Київ: Критика; Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. - Ч. 8. - С. 179 - 210.

11. **Суханова З., Матлашенко Н.** „Я буду за вас молитися” // Людина і світ. - 1990. - №11.

12. **Медвідь Ф.** Взаємозв'язок національної і релігійної ідей в контексті релігійно-духовного життя України // Вісник УАДУ. - 2003. - №1. - С. 363 - 368.

13. **Медвідь Ф., Коваленко А.** Українська церква в перехідний період від тоталітарного до демократичного суспільства // Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції (Львів, 16 - 19 травня 2000 року). - Книга 11. - Львів: Логос, 2000. - С. 38 - 43.

14. Національна безпека України, 1994 - 1996 рр. Наукова доповідь НІСД / Редкол.: О. Белов (голова) та ін. - К.: НІСД, 1997. - 197 с.

15. **Медвідь Ф.** Українська церква в період політичної модернізації // Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання: Збірник наукових статей в трьох томах / Заг. уклад. і наук. ред. - проф. В. М. Соколов. - Одеса: ІСЦ, 2000. - Том 1. - С. 254 - 262.

16. **Шептицький А.** За єдність святої віри, церкви і нації. - Львів, 1991. - С. 3 - 34.

17. **Волошин Л.** Княжий дарунок великого мецената. Митрополит Андрей Шептицький у житті і творчості Олекси Новаківського. - Львів, 2001.

18. **Калинець І.** Митрополит Андрей - духовний будівничий нації // Матеріали конференції, присвяченої життю і діяльності митрополита Андрея Шептицького. - Львів, 1990. - С. 51 - 56.

19. Пастирський лист митрополита А. Шептицького зі Львова з нагоди відновлення Української держави, 1 липня 1941 р. // Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. - Львів - Київ: Піраміда, 2001. - С. 126.

20. **Кладочний Й.** Останні дні життя митрополита Андрея Шептицького // Світло. - 1944. - №11.

21. Пастирський лист митрополита А. Шептицького зі Львова „До духовенства і вірних епархії”, 5 липня 1941 р. // Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. - Львів - Київ: Піраміда, 2001. - С. 149.